

Лекція 1

ПОЛІТИЧНА КАРТА СВІТУ. РЕГІОНИ, КРАЇНИ

План

1. Що вивчає дисципліна «Географія: регіони і країни світу»?
2. Регіони світу за класифікацією ООН. Глобалізація як тенденція розвитку сучасного світу.
3. Сучасна політична карта світу та окремих регіонів.

1. Що вивчає дисципліна «Географія: регіони і країни світу»?

Загальною *метою курсу* є формування єдиної географічної картини світу на прикладі вивчення населення та просторової організації економіки як у регіонах, так і в окремих країнах з урахуванням сучасних геополітичних, соціальних, економічних та екологічних аспектів. Перед вами постануть Європа, яка зробила величезний внесок у розвиток світової цивілізації; Азія та Америка, які вражають своїми контрастами; далека, неповторна й самотня Океанія; Африка з її найбільш біднішими в світі країнами. Ви також ознайомитеся з окремими країнами з різних регіонів світу: США та Японією – лідерами світової економіки за багатьма показниками; Великою Британією, Францією, Німеччиною та Італією, які становлять основу європейської економічної системи; переселенськими країнами Канадою та Австралією, що за порівняно короткий час досягли високих економічних показників; Китаєм, Індією та Бразилією, відомими значним економічним зростанням в останні десятиліття; екзотичними країнами Африканського регіону – Єгиптом та ПАР; з Польщею, Білоруссю, Росією та їх економічним і політичним впливом на нашу державу.

Література: Кобернік С. Г. Географія (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти / С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2018., с. 4: іл. ISBN 978-966-682-394-9.

2. Регіони світу за класифікацією ООН. Глобалізація як тенденція розвитку сучасного світу.

З попередніх років вивчення географії вам уже відомий *поділ світу на материки (континенти)*, що має фізико-географічне підґрунтя, та *частини світу*, в основу виокремлення яких покладено історичний чинник.

Окрім того, в географічній науці існує поняття «регіон світу».

Регіон світу (від лат. regio – область) – група країн і територій, що мають спільне географічне положення й вирізняються спільними рисами: природними, історичними, геополітичними, економічними, соціальними, культурними, етнічними, демографічними, туристично-рекреаційними та ін.

За класифікацією ООН усі країни світу поділяють і водночас об'єднують у:

1. **МАКРОГЕГІОНИ:** материки на великі регіони світу, які, в свою чергу, поділяються на менші субрегіони. Так виникла геосхема ООН, за якою світ поділений на 5 великих регіонів (макрорегіонів): **Європа, Азія, Океанія, Америка та Африка.**

2. **СУБРЕГІОНИ:** межі регіонів і субрегіонів не завжди збігаються з межами частин світу та материків. Так, регіон Європа, за класифікацією ООН, поширюється на Північну Азію, яка становить азійську частину Росії. Площа регіону Азія є меншою, ніж площа частини світу з такою самою назвою. Субрегіон Північна Америка, який є частиною регіону Америка, тягнеться від Гренландії на півночі до державного кордону США та Мексики на півдні. Територія ж материка Північна Америка простягається далі на південь до Панамського каналу. *Розглянемо мал 2. Субрегіони світу за класифікацією ООН у підручнику Географія, автор Гільберг Т.Г., ст.6.*

1. Користуючись картою регіонів світу за класифікацією ООН (мал. 2), визначимо субрегіони Європи, Азії, Океанії, Америки, Африки.

2. З'ясуємо, до якого субрегіону Європи відносять Україну та сусідні держави.

3. З'ясуємо, до якого регіону, субрегіону, частини світу та материка належать такі держави: Німеччина, Мексика, Індія, Єгипет, Австралія, Росія.

Глобалізація як провідна тенденція розвитку сучасного світу.

Внаслідок інтеграційних процесів у регіонах та країнах відбувається процес глобалізації, що перетворює сучасний світ на єдину систему. У наш час життя більшості людей пов'язане з процесами, що відбуваються поза межами країни їхнього проживання. У світовому масштабі глобалізація виражається в зростаючих взаємозв'язках і взаємозалежності населення Землі в різних сферах діяльності. Цей процес об'єднує економіку, політику, культуру, інформаційну сферу, технології та управління. Однак саме у сфері економіки глобалізація на сучасному етапі виявляється найвиразніше і найповніше. Глобальний ринок спричинив чітку спеціалізацію країн у масштабах всієї планети. Фактично виникла «світова фабрика», пов'язана товарними потоками й глобальними інформаційними системами. Керування нею взяли на себе високорозвинуті держави. Багато їх виробництв вивезено до країн, що розвиваються, де є природні й дешеві трудові ресурси. В результаті виявилось, що жодна національна економіка не може існувати ізольовано, оскільки при цьому переривається ланцюжок економічних зв'язків. Глобалізація має як позитивні, так і негативні наслідки. Вона полягає, з одного боку, в посиленні взаємозалежності світу, розширенні економічних, політичних, культурних зв'язків, інформаційному обміні між усіма країнами. З іншого боку, глобалізація призводить до зростання впливу на весь світ окремих країн, нав'язування ними своїх систем цінностей, економічних і правових відносин.

Література:

1. *Кобернік С. Г. Географія (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти / С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2018., с.4-6: іл. ISBN 978-966-682-394-9.*
2. *Гільберг Т.Г. Географія (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти /Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Сovenко В.В. – К.: УОВЦ «Оріон», 2018 . – с.6-7.*

3. Сучасна політична карта світу та окремих регіонів

Політична карта світу – це тематична географічна карта, на якій показано поділ світу на держави та залежні території з нанесенням існуючих кордонів. Як наносять кордони? *Демаркація кордонів* (лат. demarcatio – розмежування) – проведення лінії державного кордону на місцевості з позначенням його спеціальними прикордонними знаками згідно з договорами про делімітацію кордонів і доданими до них картами та описами. *Делімітація кордонів* (лат. Delimitatio – встановлення меж) – визначення загального положення і напрямів державного кордону між суміжними державами шляхом переговорів.

На політичній карті також зображено столиці держав та інші великі міста, найважливіші транспортні магістралі. Політична карта є нестабільною. Вона відбиває утворення нових незалежних держав, зміну їх політичного статусу, об'єднання країн і втрату ними суверенітету, уточнення кордонів, зміни назв держав. Інколи столиці переносяться до іншого міста або змінюються їх назви. Всі ці зміни фіксує політична карта світу. Головною її властивістю є динамічність, тобто здатність постійно змінюватися.

Що таке територія та акваторія?

Важливим поняттям політичної географії є «територія». У міжнародному праві під **територією** (від лат. territorium – область) розуміють простори земної кулі з її сухопутною й водною поверхнями, надрами й повітряним простором, а також космічний простір з небесними тілами в ньому.

Ділянку водної поверхні певної водойми або її частини (моря, затоки, порту) у визначених межах називають **акваторією** (від лат. aqua – вода).

Головні об'єкти політичної карти

Головними об'єктами політичної карти є *країни, держави та території*

(мал. 1)



Головні об'єкти політичної карти

Країна – заселена територія з визначеними кордонами, що в політико-географічному відношенні може мати державний суверенітет або бути залежною від інших держав. Країною є будь-яка держава. Водночас не кожна країна є державою.

Держави. Головною ознакою держави є наявність суверенітету – повноти законодавчої, виконавчої та судової влади на її території. **Держава** – суверенне (незалежне) політичне самостійне утворення, яке здійснює владу на певній території та забезпечує в її межах господарську діяльність. Більшість держав є офіційно визнаними усіма або майже усіма іншими державами. Головне місто держави – столиця. Обмежують територію країни державні кордони: як сухопутні, так і морські. **Державний кордон** – вертикальна площина, що відокремлює одну країну від інших. Непорушність державних кордонів означає визнання їх іншими державами, тобто відсутність територіальних претензій та неможливість їх перетину без узгодження з даною державою.

До складу території держави входять:

1) площа суходолу, що обмежена державним кордоном, включаючи надра (до технічно доступної глибини), внутрішні води, повітряний простір над країною;

2) згідно з Конвенцією ООН з морського права власністю держави, яка має вихід до моря або відкритого океану, є територіальні води – акваторія, що прилягає до берега в межах 12 морських миль (22,2 км), а також

3) повітряний простір над державою. Крім того, нині 40 % Світового океану поділено на морські економічні зони до 200 морських миль (370,4 км) завширшки та на глибину до 500 м.

Юридично до державної території за міжнародними угодами також прирівнюються морські судна, що належать державі й офіційно перебувають на певний момент за її межами, літаки, засоби зв'язку, посольства даної держави за кордоном тощо.

У світі існує кілька країн, що з усіх боків оточені територією іншої держави. Такі країни мають назву **анклавів**. Наприклад, анклавом є *Сан-Марино, оточене територією Італії; Ватикан, який розташований всередині Італії, та ще й всередині її столиці – Риму; Лесото з усіх боків оточене територією Республіки Південна Африка.*

Окрім суверенних держав, на політичній карті світу залишилося понад **60 залежних територій**, або, як ще й досі їх часто називають, **колоній**. Вони традиційно утворювалися в місцях зосередження родовищ корисних копалин, родючих земель, людських ресурсів (рабство) або через геостратегічне значення території (Гібралтар). Зазвичай колонія управляється представниками колоніальної держави-метрополії, а офіційною мовою є мова колонізаторів і зрідка мова корінного населення колонії.

Колонія – країна або територія, що перебуває під владою іноземної держави (метрополії), не має політичної й економічної самостійності і керується на основі спеціального режиму.

Нині колоніальний статус мають території площею близько 135,4 тис. км², з населенням понад 12 млн осіб. Колоніальними державами є:

Велика Британія (Чагос, Бермудські, Віргінські, Кайманові, спірні з Аргентиною Фолклендські (Мальвінські) о-ви, Гібралтар, о-ви Вознесіння тощо);

США (Маріанські о-ви, о. Пуерто-Рико тощо),

Франція (о-ви Гваделупа, Європа, Кергелен, Нова Каледонія, Французька Полінезія);

Австралія (о-ви Кокосові, Різдва) та ін.

У приморських країнах державна територія поширюється ще на певну відстань від берега в море чи океан. Тоді йдеться про кордони територіальних вод, які встановлюють на відстані 12 морських миль (1 морська миля – 1852 м) від узбережжя. Проте у світі є країни (наприклад, Бразилія, Перу, Уругвай, Еквадор), які в односторонньому порядку оголосили своїми територіальними водами значно ширші смуги (до 200 миль). У середині ХХ ст. країни Латинської Америки ініціювали створення економічних зон на морі, або морських економічних зон. Це райони завширшки 200 морських миль поза межами територіальних вод, у яких приморські держави мають суверенні права на розвідування й розробку біологічних і мінеральних ресурсів моря. На морські економічні зони припадає 40 % площі Світового океану.

Особливий статус має Антарктида, міжнародно-правовий режим якої визнано договором від 1 жовтня 1959 р. Згідно з ним, даний континент є нейтральним, демілітаризованим, де заборонена будь-яка військова та господарська діяльність, а також політичні поділи території. Єдиним дозволеним видом діяльності є науково-пошукова робота. Пригадаємо, Україна також має там науково-дослідну станцію «Академік Вернадський».

До невизнаних держав належать:

Тайвань (який офіційно є частиною Китаю, визнаний 24 країнами),

Турецька Республіка Північного Кіпру (визнана лише Туреччиною),

*Абхазія та Південна Осетія (на території Грузії, визнана 4 країнами),
Придністров'я (частина Молдови, не визнана жодною країною світу),
Косово (на території Сербії, визнана 111 країнами світу) та ін.*

У 2014 р. на частинах території Донецької та Луганської областей України було створено т. зв. Донецьку Народну Республіку (ДНР) та Луганську Народну Республіку (ЛНР). Їх самопроголошене керівництво діє проти центральної влади від гаслом «федералізації України». Генеральна прокуратура України визнала ЛНР та ДНР терористичними організаціями.

Території. Окрім держав на політичній карті існують різні за своїм статусом території:

залежні території,

території з невизначеним статусом,

міжнародні території.

Статус країн мають залежні території, кожна з яких перебуває під політичним або військовим контролем однієї із суверенних держав. **Залежна територія** – це країна, яка перебуває під владою іноземної держави- метрополії. Нині на політичній карті світу залишилося понад 40 залежних територій. Їх позначено тим самим кольором, що й країну-метрополію, яка ними володіє. Головне місто залежної території називають адміністративним центром. З-поміж залежних територій розрізняють колонії та протекторати. **Колонії** позбавлені політичного суверенітету та економічної самостійності. Їх управління здійснюється на основі спеціального режиму. *До колоній, зокрема, належать Гібралтар (Велика Британія), Гвіана (Франція), Французька Полінезія, Фарерські Острови (Данія) та ін.*

Протекторати зазвичай визнають над собою суверенітет певної держави в міжнародних відносинах, але зберігають незалежність у внутрішніх справах. Нині подібні міждержавні відносини склалися між США та «вільно асоційованими державами», як Пуерто-Ріко або Північні Маріанські Острови. *Існують території з невизначеним статусом: окуповані, нейтральні або спірні території, зокрема частково окупована Ізраїлем Палестина (визнана*

134 країнами світу), Західна Сахара, що окупована Марокко, Крим, що окупований Росією.

Існують спірні території, чия державна приналежність є предметом суперечки між двома (або декількома) державами або суб'єктами господарювання. Вони склалися історично. Спеціалісти з міжнародних проблем у наш час налічують на земній кулі близько 300 спірних територій через етнічні, прикордонні, територіальні суперечки між країнами. Часто це пов'язано з колоніальним минулим. Через це відбуваються регіональні збройні конфлікти. Таких міждержавних сутичок трапляється понад 10 на рік.

До міжнародних територій належать відкриті моря (тобто частини моря, які не входять ні в територіальні води, ні у внутрішні води будь-якої держави), а також моря, які безпосередньо сполучаються з океанами (наприклад, Середземне море). У мирний час вони не є власністю жодної держави й відкриті для користування всіх держав. Кожний корабель у відкритому морі вважається плаваючою територією держави, під прапором якої він перебуває. До територій з міжнародним режимом також відносять *міжнародні річки, протоки та канали, глибоководні частини морського дна за межами континентального шельфу*.

Космічний простір (у т. ч. Місяць та інші небесні тіла) згідно з нормами міжнародного космічного права не підлягає національному привласненню й відкритий для дослідження та використання всіма державами.

Сучасна політична карта окремих регіонів та світу. На сучасній політичній карті світу налічується близько 250 держав та територій. Кількість суверенних держав у XX ст. постійно зростала. Нині їх офіційно є 194. За геосхемою ООН на політичній карті

Європи розташовано 44 суверенні держави,

в Азії – 47,

в Океанії – 14,

в Америці – 35,

Африці – 54.

193 суверенні держави входять до міжнародної Організації Об'єднаних Націй (ООН), яка створена для підтримки та укріплення міжнародного миру, безпеки та розвитку співробітництва між країнами. Статут ООН підписала 51 держава на конференції у Сан-Франциско (США) невдовзі після завершення Другої світової війни. Україна входить до складу ООН з моменту створення цієї організації.

Місцем перебування центральних установ ООН є Нью-Йорк (США).

Література:

1. Кобернік С. Г. *Географія (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти / С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2018., с.6-9: іл. ISBN 978-966-682-394-9.*

2. Гільберг Т.Г. *Географія (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти / Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Сovenко В.В. – К.: УОВЦ «Оріон», 2018 . – с.10-11.*

3. <https://geografiamozil2.jimdofree.com/>

4.

Домашнє завдання:

1. Підручник Гільберг Т.Г. *Географія (рівень стандарту)*, с.6, мал.2 – наносимо субрегіони світу за класифікацією ООН на контурну карту.
2. Підготуйте інформацію про невизнані держави та залежні території у різних регіонах світу. Поясніть причини їх виникнення й перспективи подальшого існування.
3. Гільберг Т.Г. *Географія (рівень стандарту)*, с.12, завдання «Працюю з картою».